

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu 2004

Lontoo – Washington - New York

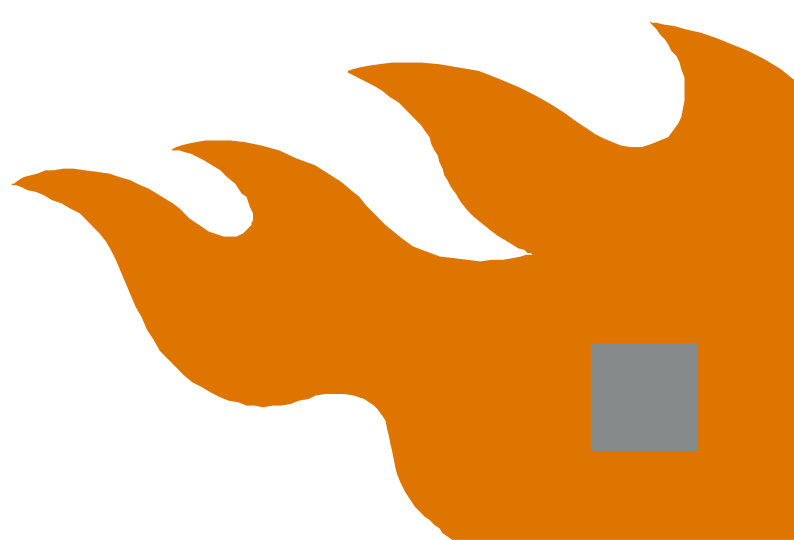
Markku Kuisma

Julkaisija: Porvoo : WSOY, 1997.
Julkaisu: Kylmä sota, kuuma öljy. Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa 1948-1979. luku "Lontoo-Washington-New York", s. 21-40.
ISBN 951-0-20811-6

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi

opiskelijakirjasto-info@helsinki.fi

LONTOO - WASHINGTON - NEW YORK

The New York Times julkaisi marraskuussa 1954 hälyttävältä kuulostavan ja varmasti myös sellaiseksi tarkoitettun pikku-uutisen Helsingistä.¹ Uutisen mukaan Suomi oli suunnittelemassa oman öljynjalostamon rakentamista. Tämä tuskin sellaisenaan herätti amerikkalaisten huolestumista, eikä varmasti sekään, että suomalaishanke edusti ideologisesti vastenmielistä, valtiojohtoista yritteliäisyyttä.

Mutta se, että suomalaista jalostamoprojektia käynnisteltiin lehden käsityksen mukaan Moskovan ehdotuksesta, pani kellot jo soimaan. Erityisen vaaralliselta hanke vaikutti sen vuoksi, että neuvostohallitus oli tarjoutunut toimittamaan raakaöljyn uudelle valtiolliselle jalostamolle ja tyydyttämään Suomen kaikki öljytarpeet.

Jalostamoprojekti voisi siis avata ovet auki kehitykselle, jonka toisessa päässä häämöttivät rautaesiripun takaisten punaisten tuottajien monopolistisesti hallitsevat suomalaiset öljymarkkinat. Eikä siinä kaikki: öljyn strategisen luonteen vuoksi, ja unohtamatta muita Suomen arkaa kansainvälistä asemaa luonnehtivia poliittisia, taloudellisia ja sotilaallisia perustekijöitä, sinänsä piskuinen jalostamoprojekti näytti vetävän koko Suomen uudella ja entistä uhkaavammalla tavalla Kremlin tummaan varjoon.

"Suomi on vaarassa..."

Jos Moskova-Helsinki-akselilla suunniteltu hanke toteutuisi, Suomeen jakeluverkostonsa rakentaneilla suurilla kansainvälisillä öljy-yhtiöillä ei olisi tietenkään enää asiaa Moskovan hallitsemille suomalaismarkkinoille. Ja jos asiaa vielä olisikin, länsiyhtiöiden liikkumavapaus ja etenemismahdollisuudet joka tapauksessa supistuisivat kohtalokkaasti.

Tämä oli kolikon yksi puoli. Hyvin ymmärrettävistä syistä juuri tämä askarrutti mieliä läntisten jättiyhtymien pääkonttoreissa New Yorkissa, Pittsburgissa, Lontoossa ja Haagissa - ja varmasti vieläkin enemmän Standard Oil of New Jersey (Esson), Gulfin ja Royal Dutch-Shellin Suomeen perustettujen tytäryhtiöiden toimistoissa.

Kolikon toinen puoli oli poliittinen. Se liittyi yhtä kiinteästi taloudellisiin tekijöihin kuin kolikon puolet toisiinsa. Koska kysymys oli öljystä, poliittinen puoli oli itse asiassa yliveraisen hallitseva. Kuten eräs Euroopan öljyteollisuuden kehitystä 1930-luvulla läheltä seurannut tarkkailija luonnehti, 90 prosenttia öljyyn liittyvistä operaatioista oli politiikkaa ja vain kymmenys taloutta.²

Vaikka tälle tulkinnalle oli antanut sävyänsä väkivaltaa uhkuvan hitleriläisen natsivallan nousu, se ei menettänyt tippaakaan osuvuudestaan toisen maailmansodan jälkeisessä kiihtyvän kylmän sodan jakamassa maailmassa. Tämä kuuma totuus ei voinut jäädä vieraaksi edes Suomen kaltaisen pikkuvaltion johtomiehille. Samana vuonna 1948, kun kansallinen öljy-yhtiö Neste Oy perustettiin, maan Washingtonin lähetystössä työskentelevä kaupallinen virkamies totesi raportissaan öljykysymyksestä: "Niin kauan kuin öljyä on polttoaineena käytetty, sen hankinta on vahvasti kietoutunut politiikkaan ja viime aikainen kehitys ei suinkaan ole suuntautunut öljyn irtautumiseen politiikasta, vaan päinvastoin öljyn merkitys politiikalle ja politiikan merkitys öljylle on kasvamassa."³

Nyt, 1950-luvun alkuvuosina, öljyn ja politiikan langat kietoutuivat Suomen kohdalla vyyhdiksi, joka herätti huolestuneita reaktioita lännen suurissa keskuksissa Washingtonissa ja Lontoossa. Jos "Neste Oy:n puhdistamolla sidotaan öljyhuolto itään pysyvästi", kuten porvarillinen Uusi Suomi kirjoitti 1954 arvostettua

---

¹ The New York Times 18.11.1954. Uutisen alkuosa täydellisenä seuraava: "Finns to Build Refinery. Plant Will Use Soviet Crude - Western Concerns Lose. Finland will build a plant to refine Russian crude oil. The state refinery will meet 50 per cent of Finland's oil needs and finish the process of squeezing out Western oil companies like Shell, Gulf and Standard that started after World War 11. The refinery was the suggestion of the Soviet Government, which offered to supply Finland's entire national need in crude oil if Finland would build her own refinery. The Finnish Parliament, which must approve the oil nationalization bill, has been told the refinery will cost about 4,000,000,000 Finnish marks (\$ 18,000,000)."Vrt. myös esim. teh Periscope 20.12.1954, 37: "Red Squeeze. Western oil interests are seriously perturbed by a Finnish plan to erect - through a state-controlled corporation - a 750,000-ton capacity refinery. As the big British, Dutch, and American companies see it, the project would lead to a complete and permanent monopoly of Finnish oil market by Iron Curtain suppliers."

² Wilkins 1974, 238. Ks. myös Chester 1983, 95-100; Yergin 1991, 427-430, 514-516, passim.

³ Artturi Lehtinen 24.2.1948, Yhdysvaltain nykyhetken öljykysymyksistä Washingtonin lähetystön taloudellinen tiedotus no 11, UM 39 N USA.

lontoolaista öljyalan lehteä siteeraten, se ei merkinnyt ainoastaan iskua suurten läntisten öljy-yhtiöiden kaupallisille eduille.⁴ Kysymys oli vakavammasta kehityssuunnasta.

Yhtiöiden huoletkaan eivät tosin jättäneet Washingtonia ja Lontoota kylmiksi, tiivistyihän yli koko maailman verkostojaan rakentaneisiin amerikkalaisiin ja brittiläisiin öljyjättiläisiin suunnaton lataus elintärkeitä intressejä, konkreettista voimaa ja itse asiassa myös läntisiä arvoja sisältävää symboliikkaa.⁵ Tässä tapauksessa tärkeämpää oli kuitenkin näky Neuvostoliiton ja maailmankommunismien vyörytyksestä, joka oli jo jättänyt alleen Itä-Euroopan, taisteli sieluista Länsi-Euroopassa ja oli voittamassa sillanpääasemia Aasiassa, Afrikassa ja Lähi-Idässä.

Sama vaara oli nyt öljyä ja kauppaa aseinaan käyttäen uhkaamassa jo kerran menetetyksi uskottua, mutta sittenkin länsimaisen järjestelmänsä ja itsenäisyytensä säilyttäneitä Suomea. Samassa tahdissa kun Suomeen sijoittaneiden läntisten öljy-yhtiöiden toimintamahdollisuudet murenisivat, pieni pohjoinen kansakunta, joka oli kuin ihmeen avulla selvinnyt maailmansodan myllerryksistä ja Stalinin puserruksesta, ajautuisi ensin itäblokin taloudelliseksi satelliitiksi ja pian myös Moskovan poliittiseksi alusmaaksi. "Suomi on taloudellisesti luisumassa rautaisen esiripun taakse", arvioikin amerikkalaislehdistö loppuvuodesta 1953.⁶

Tähän tyyliin kulki päättelyketju, jota sodan päättymistä seurannut kehitys Suomessa ja suomalais-neuvostoliittolaisissa suhteissa tuntui vahvistavan. Neuvostoöljyyn ja Moskovan tukeen nojaava suomalainen öljynjalostamo oli kuin viimeistelemässä jo syksystä 1944 asti jatkunutta kehitystä, joka kytki Suomea entistä tiukemmin talouden sitein kommunistiblokkiin, rajoitti Suomen poliittista liikkumavapautta ja murensi pohjaa Suomen perinteiseltä läntiseltä orientaatiolta.

"Suomi on vaarassa joutua kauppapoliittisesti ja siten, ottaen huomioon tämän ⁷maan labiilit yhteiskuntapoliittiset olosuhteet, myös poliittisesti yhä suurempaan riippuvuuteen itäisestä naapuristaan", tulkitsivat Helsinkiin sijoitetut länsisaksalaisdiplomaatit tilannetta kesällä 1953

Suurten sotakorvaustoimitusten laajentama ja idänviennin aallonharjalla etenevä metalliteollisuus telakoineen ja konepajoineen oli tästä näkökulmasta yksi murheenlapsi. "Suomi pakostakin joutuu riippuvaisuuteen taloudellisesti Neuvostoliitosta, jos metalliteollisuuden työllisyyskysymys pysyvästi sidotaan Neuvostoliiton tilauksiin", State Departmentin virkamies järkeili vuodenvaihteessa 1953-54.⁸

Tämä ajatus ei ollut vieras suomalaisillekaan. Mutta kotimarkkinoiden pienuus ja kilpailukyvyyn puute länsiviennissä ja toisaalta idänkaupan taloudelliset houkutukset ja Moskovan poliittinen paine - ja sitä sisältä päin vahvistanut, Länsi-Euroopan voimakkaimpiin lukeutunut kommunistinen liike - muodostivat rikkumattomalta vaikuttavan perusrakenteen, jonka puitteissa suuntaa oli vaikea muuttaa ainakaan ilman vaaralliseksi käyvää dramatiikkaa.⁹

Toinen murheenlapsi oli Suomen vahvistuva öljykytkös Neuvostoliittoon. Molemmilla kytköksillä oli sitä paitsi vahva strateginen ulottuvuutensa. Suomen taloudellinen riippuvuus Neuvostoliitosta antaa venäläisille valttikortin, "Finnish economic dependence on the Soviet Union gives the Russians a hand", kuten brittidiplomaatti muotoili asian 1950. Ja olisi yllättävää, ellei Moskova käyttäisi valttiaan yrityksissään vetää Suomea yhä tiukemmin vanaveteensä ja sitoessaan vanhaa lännen etuvartiota omaan järjestelmäänsä.¹⁰

⁴ US 18.12.1954. Petroleum Press Service 1954 (December), 448-450: Oil for Finland - East or West?

⁵ Report to the National Security Council by the Departments of State, Defence, the Interior and Justice, Washington, Jan. 6, 1953: National Security Problems Concerning Free World Petroleum Demands and Potential Supplies, Foreign Relations of the United States, 1952-54, Vol. 1, part 2, 1319-1323.

⁶ Johan Nykopp (Washington) 6.1.1954: Amerikkalainen tilannearviointi ja sen vaikutus Yhdysvaltain suhtautumiseen Suomeen, Raportteja Washingtonista ja New Yorkista 1946-56, JKP V:38, VA; ks. myös Hanhimäki 1996, 126-128.

⁷ Handelsvertretung der BDR (Helsinki) 21.7.1953 (nr. 349/53), Ref.410, Bd. 37 (Finland 21), PolArch. Ausw.Amt. - Lainaus käännetty seuraavasta saksankielisestä oteesta: "Finnland ist in der Gefahr, handelspolitisch and damit, in Anbetracht der labilen sozialpolitischen Verhältnisse dieses Landes, auch politisch in immer grössere Abhängigkeit von seinem östlichen Nachbarn zu geraten."

⁸ Edellä mainittu Nykoppin raportti 6.1.1954; ks. myös Hanhimäki 1996, 112-130.

⁹ Nykopp 1985; Paasikiven päiväkirjat esim. 10.10. 1953, 25.3.1954; Suomi 1990, 184-186, 197; T. Junnila (May, 1953): Economic Development in Finland, Junnilan kok.: kansio 6, VA; Suomen ulkomaankaupasta ja metalliteollisuudesta yleensä ks. Hoffman ja Pihkala 1988.

¹⁰ British Legation (Helsinki) to the Northern Department 18.1.1950 ja 25.1.1950 sekä J.E. Powell-Jones 25.1.1950, Minutes, FO 371/86453, PRO (VA: Englanti mf. 97); ks. myös Eero A. Wuori 3.12.1953, PM Suomen ja Neuvostoliiton suhteista amerikkalaisten silmillä, Pol.os.pääll. 1945-56, JKP V:30, VA; Petroleum Press Service 1953 (May), pp. 173-174: More Soviet Oil for Finland.

Punainen kauppa, punaiset liput

” ... Mit der Zeit dem roten Handel auch die Rote Fahne folgen.”¹¹ Punaliput seuraavat ajan mittaan punaista kauppaa. Tämä oli johtopäätös, joka tehtiin Länsi-Saksan pääkaupungissa Bonnissa Suomen tilanteesta kesällä 1953.

Tulkinta perustui käsitykseen Suomea uhkaavista uusista vaaroista, jotka neuvostopanssareita hiljaisemmalla ja hitaammalla, mutta silti vastustamattomalla voimalla olivat siirtämässä Suomea irti lännestä, osaksi Neuvostoliiton johtamaa järjestelmää.

Pelkistäen arvioitiin, että nyt oli tuhoutumassa se, minkä suomalaisten rohkeus ja sitkeä vapaudenkaipuu, Mannerheimin sotilaiden taistelutahto ja vanhan presidentin Paasikiven valtiomiestaito olivat pelastaneet: nuoren pikkuvaltion itsenäisyys, markkinatalous ja, amerikkalaissilmin nähtynä, brittiesikuvia muistuttava länsimainen demokratia. Se, mitä Stalin ei kyennyt armeijallaan ja viidenteen kolonnaan tukeutuneilla poliittisilla operaatioillaan viemään läpi, oli nyt toteutumassa talouden sfääreissä, ellei kyllin vahvaa läntistä vastapainoa Suomen kaupallisteolliselle idänsuuntaukselle onnistuttaisi luomaan.¹²

Väylää Suomen talouden idänsuuntaukselle oli avattu suurilla sotakorvauksilla. Ne olivat kuin kaulan ympärille pujotettu hirttosilmukka, joka yhtä tehokkaasti kuin puna-armeijan suuri tukikohta Porkkalassa, vain tykinkantaman päässä Helsingistä, rajasi suomalaisten liikkumavaran kapeaksi. Viimeisten sotakorvausjunien itärajan ylitys syyskuussa 1952 oli siten merkkitapahtuma. Asiallisesti se oli tärkeämpi kuin saman vuoden kesällä Helsingissä järjestetyt Olympialaiset, jotka palauttivat Suomen maailmankartalle sodasta toipuneena, vireästi uutta rakentavana kansakuntana.

Sotakorvauksista suoriutuminen oli ihme, joka herätti maailmalla miltei talvisodan tapaista ihailevaa hämmästystä.¹³

Sotakorvausponnistuksiin sisältyi samalla Suomen pelastumisen rakennuspuita useammallakin tasolla. Ennen muuta Stalinin Neuvostoliitto havaitsi hyötyvänsä Suomesta enemmän teollisuustuotteiden, laivojen, vetureiden, koneiden, kaapelien ja kokonaisten tehdaslaitosten ahkerana, säntillisenä ja kohtuullisen korkealuokkaisena toimittajana kuin miehitetynä ja silti, suomalaisten taistelutahto ja sotakunto muistaen, vastarintaan nousevana satelliittina. Lypsävää lehmää ei kannattanut teurastaa. Suomen verraten vahva teollinen suorituskyky, joka valjastettiin vastaamaan Neuvostoliiton pohjattomiin tarpeisiin, koitui tällä tavoin kansakunnan eloonjäämisen tärkeäksi perustaksi. Sotakorvauksista muodostui vapauden hinta, yhtä tärkeä kuin puna-armeijan massiivisen suurhyökkäyksen pysäyttäneet torjuntataistelut kesällä 1944.¹⁴

Ilman idän ja lännen kiristyviä suhteita ja ilman suomalaisia metsiä ja metsäteollisuutta Suomen tilanne olisi kuitenkin muodostunut vaarallisemmaksi.

---

¹¹ Strohm 27.7.1953, Ref.410, Bd.40 (Finland 21), Pol.Arch. Ausw. Amt.

¹² Policy statement, Finland. Department of State, 1.12.1949, File 711.60 D, Diplomatic Branch, Record Group 69, NA; National Intelligence Estimate, 9.3.1954: Soviet Bloc Economic Warfare Capabilities and Courses of Action, Foreign Relations, vol.I, 1088-1102; Eero A. Wuori, PM 22.7.1953: Ulkopoliittikkamme arviointia, sekä Wuoren muistio 3.12.1953: Suomen ja Neuvostoliiton suhteista amerikkalaisten silmillä Pol.os.pääll. 1945-56, JKP V:30, VA; ks. myös Hanhimäki 1996, passim.

¹³ Esim. Sutton 1973, 32-33.

¹⁴ American Legation (Helsinki) 10.1.1947, Department of State, File 711.60 D, NA; Berry 1987,444-445.

Sodasta selviytynyt Suomi tähyisi lähes käsivoimin kohti parempaa tulevaisuutta. Teollisuuden tuotantokoneisto oli kulunut ja maa kärsi energiapulasta. Moottoriajoneuvoja oli sodan päättyessä noin ja 1940-luvun lopullakin vain noin 65 000, joista henkilöautoja oli 23 000.

Toisaalta Suomen erityisasema saneli myös keinot, joihin Yhdysvaltojen ja muiden länsivaltojen oli turvauduttava, jos Suomi - tietenkin vain yhtenä palasena kansainvälisessä suurvaltapelissä - aiottiin pelastaa lännen leiriin tai, realistisemmin, ainakin estettäisiin Suomen täydellinen kytkös Neuvostoliittoon. Kun avoin poliittinen tuki, puhumattakaan sotilaallisesta, oli poissuljettu Suomen kannalta vaaralliseksi käyvien Moskovan reaktioiden vuoksi, jäljelle jäi talous.

Tämä tarkoitti ensinnäkin sitä, että Suomen talouden ja teollisuuden rakenteita vahvistettaisiin syventämällä maan kaupallisteollista integraatiota läntisiin markkinoihin ja auttamalla suomalaisia modernisoimaan elinkeinoelämäänsä. Näillä keinoilla voitaisiin lujittaa Suomen yhteiskunnallista vakautta ja lisätä vastustuskykyä kommunismia vastaan.

Läntisen tilannearvion mukaan Neuvostoliiton lisääntyvä vaikutus Suomen talouselämässä näyttäytyi myös vahvistuvana valtiojohtoisuutena ja suuryritysten kansallistamispyrkimyksinä. Vastapaino tälle oli suomalaisessa individualismissa, parlamentarismissa ja länsimaisessa demokratiassa. Ne uhkasivat kuitenkin murentua Suomen sopeutuessa kiinteämpään yhteistyöhön yhden puolueen hallitseman keskusjohtoisen suurvallan kanssa. Lännen kannalta johdonmukaista oli siten tukea Suomea säilyttämään oma järjestelmänsä sekä sitä kannattavat arvonsa ja traditionsa niin vahingoittumattomina kuin suinkin.

Yksityinen yritteliäisyys ja yksityinen pääoma muodostivat vielä Suomen talousjärjestelmän ytimen ja yksilönvapaus, sananvapaus ja perustuslaillinen järjestys Suomen poliittisen järjestelmän perustan. Niiden puolustamisessa lännen oli Suomea rohkaistava - etenkin, kun kellään ei ollut vakavaa epäilystä suomalaisten enemmistön sympatioiden ja toiveiden suuntautumisesta.²¹

Lankkusillalla länteen...

Mistä sitten löytyi tärkein strateginen lenkki, johon länsivaltain oli tartuttava toteuttaakseen ohjelmaansa Suomen suunnalla? Lähes itsestäänselvä vastaus oli: Suomen metsäteollisuudesta, saha-, selluja paperiyhtiöistä.

---

²¹ Policy statement, Finland. Department of State, 1.12.1949, RG 69, File 711.60, NA.

Metsäteollisuus muodosti Suomen vahvimman ja pysyvimmän kytköksen länteen: suurten suomalaismetsien tuotteet olivat integroineet maata Länsi-Euroopan keskuksiin ja kansainvälisiin markkinoihin 1600-luvulta lähtien - ja turkiskaupan kautta itse asiassa jo vuosisatoja pitempäänkin.

Leijonanos, 80-90 prosenttia, Suomen viennistä ennen toista maailmansotaa oli koostunut sahatavarasta, sellusta ja paperista, jotka oli laivattu länsimarkkinoille, briteille, hollantilaisille, ranskalaisille, amerikkalaisille ja saksalaisille. Suurten metsäyhtiöiden vientimenestys rytmitti myös koko suomalaista talousdynamiikkaa.

Metsäyhtiöt edustivat näkyvimmin ja väkevämmin kuin mikään muu suomalaisen yhteiskunnan ryhmittymä avoimeen kansainväliseen kilpailuun osallistuvaa teollisuuskapitalismia, yksityistä suuryrittäjyyttä ja läntistä markkinataloutta. Yhtiöiden vaikutusvaltaiset johtajat ja omistajat, metsäindustrialistit, muodostivat yhdessä myös sisäpoliittisen voimatekijän, joka etujensa, ideologiansa, sympatioidensa ja kansainvälisen suhdeverkostonsa välityksellä liitti Suomea länsimaailmaan.²² Kuvaava esimerkki onkin, että nimenomaan Selluloosayhdistyksen toimitusjohtaja Gräsbeck avasi syksyllä 1945 Suomen suhteet Yhdysvaltoihin ja järjesti sieltä maalleen elintärkeät dollariluotot, kun Saksan rinnalla sotineen Suomen hallituksen viralliselle edustajalle ei haluttu myöntää vielä edes viisumia.²³

Lännen poliittiset ja taloudelliset edut ja tavoitteet yhdistyivät Suomen metsäteollisuudessa itse asiassa ihanteellisella tavalla. Erityisen olennaista oli, että läntisen vaikutuksen ja Suomen tärkeimmän taloudellisen länsilinkin voimistaminen ei vaatinut epäitsekäitä, ja sen vuoksi helposti toteutumatta jääviä, taloudellisia uhrauksia. Oikeastaan jo se riitti, että johtavat länsivallat tyydyttivät omia kaupallisia tarpeitaan, sillä etenkin Britannia mutta myös koko sodan tuhoista elpyvä Länsi-Eurooppa ja vähäisessä määrin Yhdysvallatkin tarvitsivat suomalaisen metsäteollisuuden tuotteita. Kuvaavaa oli, että Lontoo varasi jo 1945 kaiken Suomesta vientiin irtoavan puutavaran ja selluloosan itselleen, kuten se oli tehnyt myös ensimmäisen maailmansodan jälkeen, eikä vain jälleenrakennustarpeita tyydyttääkseen, vaan luodakseen myös kilpailua markkinoita hallitsevia ruotsalaisviejiä vastaan.²⁴

Tällaiset mekanismit vaikuttivat 1940-luvulla brittien liittäessä suomalaisia metsävaroja oman taloutensa raaka-aineaitaksi. Mutta tällä kerralla Lontoon kauppapoliittiset intressit tulivat vahvistaneeksi myös Suomen kaksijakoista kaupallista kytkeytymistä idän ja lännen leireihin: kun metsät ja puunjalostusteollisuus vedettiin läntisille vientimarkkinoille, sotakorvaukset Neuvostoliitolle samoin kuin muut idäntoimitukset hoidettiin pääasiassa metalliteollisuuden tuotteilla, olkoonkin että metsäteollisuuden rooli sotakorvausten ensimmäisinä vuosina oli ratkaiseva.²⁵

Länsivallat iskivät siis kaksi kärpää yhdellä iskulla avaamalla sodan sulkemat kanavat suomalaisten metsäyhtiöiden perinteiselle länsiviennille, myymällä kipeästi kaivattua, tekniikkaa ja tarveaineita kuluneita tuotantokoneistojaan uusille suomalaisyrityksille ja järjestämällä molemmissa yhteyksissä tarvittuja rahoitusmahdollisuuksia. Ne auttoivat itse itseään ja samalla miltei kuin puolivahingossa rakensivat uudelleen Suomea länteen yhdistävän suuren lankkusillan.

Kaiken muun lisäksi länsivallat tulivat tällä tavoin ainakin puolitiehen vastaan suomalaisia, jotka tähtäsivät taloudellisten ongelmiansa voittamiseen investoimalla ensisijaisesti tuottavaan vientiteollisuuteen. Suomen tapa toimia miellyttikin lähestymistapana amerikkalaisia siinä määrin, että Wall Street Journal suositteli 1947 omapäisiä ja rohkeita suomalaisia Euroopan jälleenrakennusohjelman johtoon parhaana keinona ohjelman toteuttamiseksi.²⁶

Metsäteollisuuden merkitystä korostava linja piirtyi kirkaana esiin päätöksissä ja päätösten poliittisissa taustapohdinnoissa, jotka johtivat ensin 1940-luvun jälkipuolella Export-Import Bankin ja sitten 1950-luvulla Kansainvälisen Jälleenrakennuspankin (Maailmanpankin) Suomelle myöntämiin dollarilainoihin. Ne kohdistettiin pääasiassa puunjalostusteollisuuden laajentamiseen ja modernisointiin ja toisaalta metsäteollisuuden ympärille kietoutuneen ja sitä palvelleeseen infrastruktuurin, erityisesti voimatalouden, rakentamiseen.

²² Kuisma 1993 ja 1994; Paasivirta 1988; ks. myös esim. brittilähetystön (Helsinki) raportit suomalaisista vaikuttajista.

²³ Heikkilä 1983, 166-179; Nykopp 1985, 29-30.

²⁴ Heikkilä 1983, 46-56; Kuisma 1993, 545.

²⁵ Hoffman 1988, 130-134; Pihkala 1988, 24.

²⁶ Berry 1987, 448.

Kysymys ei todellakaan ollut ainoastaan elvytysruiskeen antamisesta Suomen luontaisimmalle ja kilpailuedellytyksiltään iskukykyisimmälle vientituotannon haaralle. Ainakin yhtä paljon oli kyse kansainvälisten voima-asetelmien sanelemasta poliittisesta valinnasta, olkoonkin, että länsimarkkinoille suuntautuneen metsäteollisuuden kehityspotentiaali teki valinnasta myös taloudellisesti perustellun.²⁷

Lännen näkökulmasta Suomen länsikytköksiä oli tehokkainta ja myös poliittisesti vaivattominta vahvistaa metsäteollisuuden kautta. Sen sijaan avoin tuki sotakorvauksia ja myöhemmin idänkauppaa palvelleelle metalli-, kone- ja laivanrakennusteollisuudelle olisi herättänyt lännen haukat, jotka vahtivat jo muutoinkin epäluuloisina suomalaisten idäntoimituksia. Suomen aseman vahvistaminen olisi siten voinut muodostua Yhdysvalloissa ja muissa länsimaissa sisäpoliittisesti vaikeaksi, ellei suorastaan mahdottomaksi.

Merkkejä tästä olikin ilmassa. Esimerkiksi keväällä 1948, kun kommunistit kaappasivat vallan Prahassa ja Stalin kutsui Paasikiven Moskovaan neuvottelemaan uudenlaisesta yhteistyösopimuksesta, Kremlin uhka tulkittiin niin suureksi ja suomalaisteollisuuden idänvienti niin ongelmalliseksi, että Yhdysvaltain ulkoministeriö pysäytti vientilisenssien myöntämisen Suomeen. Se myös kielsi mm. jo tilatun ja maksetun Westinghousen generaattorin toimituksen Pohjois-Suomen voimalaitostyömaalle. Tilanteen kriittisyyttä ilmensi hyvin sekin, että brittiläinen Hambros Bank, suomalaisen metsäteollisuuden perinteinen rahoittaja, peruutti samana keväänä Finnpapille, paperiteollisuuden vientiyhdistykselle, myöntämänsä valuuttaluoton.²⁸

Poliittinen arvio Suomen tilanteesta muuttui kuitenkin syksyllä 1948. Läntiset rahahanat avautuivat jälleen - tuskinpa vähiten sen ansiosta, että moskovalaismieliset kansandemokraatit oli työnnetty eduskuntavaalien jälkeen ulos hallituksesta ja pahaenteisiä huhuja herättänyt kommunistinen vallankaappausuhanke oli rauennut tyhjiin. Suomen solmima ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimus Neuvostoliiton kanssa ei näyttänyt johtavan maata Tšhekkoslovakian tielle.

Vaikka oli selvää, että Suomen taloudellista ja teollista suorituskykyä oli syytä vahvistaa Moskovan vaikutuksen ehkäisemiseksi, tällaista politiikkaa ei ollut aina helppo sovittaa läntisen leirin toiseen yleislinjaan.

Länsivallat pyrkivät 1940-luvun lopulta lähtien yhteisvoimin, koordinoitun saarron avulla rajoittamaan kaikkea kauppaa itäblokin kanssa ja erityisesti estämään Neuvostoliiton sotatalouspotentiaalia vahvistavien strategisten tuotteiden ja teknologian viennin itään.²⁹ Silmiinpistävää tästä näkökulmasta oli, että kun saartoon osallistuneiden länsimaiden kauppa itäblokin kanssa supistui, Suomen idänkauppa kasvoi: pieni Suomi kohosi itse asiassa 1952 ja sitä seuraavina vuosina Neuvostoliiton suurimmaksi läntiseksi kauppakumppaniksi jättäen taakseen jyrkästi kauppaansa rajoittaneet Yhdysvallat ja sitä hitaammin jarruttaneet Britannian, Ranskan ja Italian.

Suomesta Neuvostoliitolle toimitetut laivat, koneet ja kaapelit eivät olleet muutoinkaan aina niin harmittomia kuin suomalaiset ehkä itse uskoivat.³⁰ Niistä tuskin löytyi strategisesti kuumaa teknologiaa tai suoranaisesti sotatarvikkeiksi luokiteltavissa olevaa materiaalia. Mutta jo pelkästään idäntoimituksiin valjastetut suomalaiset telakat vapauttivat Neuvostoliiton omaa kapasiteettia muihin tarkoituksiin, kuten eräässä amerikkalaisessa diplomaattiraportissa 1954 kuvaavasti todettiin: "Neuvostoliitto tilaa tarvitsemansa meri- ja jokilaivat ulkomailta varaten omien telakkojensa toimituskyvyn sukellusveneiden rakentamiseen. Siten pieninkin tonniston rakentaminen suurina sarjoina Neuvostoliiton lukuun auttaa välittömästi Neuvostoliiton suuren sukellusvenelaivaston rakennusohjelman toteuttamista."³¹

²⁷ Heikkilä 1982, 222-224; Nykopp 1985; Sutton 1973, 73-75; Office Memorandum (Mr. Knapp to Mr. Hickerson), United States Government, 28.10.1948, File 711.60.1), RG 69, NA; E.R. Black (International Bank for Reconstruction and Development) to J.R. Steelman (White House), 26.6. 1952, Official File 1945-53, Truman Library; Aufzeichnung 21.1.1954, Ref. 410, Bd 36 (Finnland 21) sekä Bericht über die Verhandlungen ... 25.-29.9.1956 (v. Lupin), Ref. 203, Bd 12 (Finnland), Pol. Arch. Ausw. Amt.; Johan Nykopp 17.1. 1956, Raportteja Washingtonista 1946-56, JKP V:38, VA; J.D. Hickerson (Helsinki) to the Department of State, 12.5.1958, File 611.60, RG 59 box 2641, NARA.

²⁸ Nordberg 1980, 520; ks. myös esim. Adler-Karlsson 1968, 22, 25; Heikkilä 1983a, 247-259; K. T. Jutila (Washington) 28.5.1948 (4/48): Vientilisenssit ja Suomen viimeaikainen poliittinen tilanne, UM 39N.

²⁹ Sutton 1973, 53-54.

³⁰ Adler-Karlsson 1968, 170, 184-186, 199, passim; Sutton 1973, 49 228-229, 281, 300; Pohl 1988, 115-117; Handelsvertretung der BDR (Helsinki) 15.8.1954 (nr. 662/54) ja 7.9.1954 (nr. 705/54), Ref. 410, Bd. 43 (Finnland 21), Pol.Arch. Ausw. Amt.

³¹ Johan Nykopp (Washington) 6.1.1954, Lähetystöraportit (USA 1/54), UM.

Se mikä koski Wärtsilän, Valmetin ja Rauma-Repolan rakentamia laivoja, koski vaihtelevasti myös muita suomalaistuotteita. Tämä kaikki tiedettiin Washingtonissa, Lontoossa ja epäilemättä myös Pariisissa, jossa sijaitti länsivaltojen kauppasaartopoliittikkaa ohjanneen CoCom:in, Coordinating Committee'n päämaja.

Jäänsärkijöillä itään

Suomi kuului epäilemättä CoCom:lle harmaita hiuksia aiheuttaneisiin eurooppalaisvaltioihin: Suomi ja samalla tavalla rautaesiripun juurella sijainnut Itävalta luokiteltiin "sidotuiksi" maiksi, joilla Moskovan poliittisen paineen vuoksi ei ollut mahdollisuuksia osallistua lännen yhteiseen antikommunistiseen kauppasotaan. Molempia maita epäiltiin samoista syistä saartolistalla olleiden tuotteiden välityskeskuksiksi.³²

Mutta yhtä suurella varmuudella tiedettiin, että Suomen jättäminen vaille läntistä tekniikkaa ja läntisiä pääomia olisi romuttanut maan sotakorvausponnistukset - ja työntänyt Suomea entistä enemmän Moskovan armoille. Kun sitä ei haluttu, lännen ei auttanut muuta kuin turvautua hieman jakomieliseltä vaikuttavaan ratkaisuun: auttaa Suomea kuin metsän kautta kiertäen ja toinen silmä ummessa, myös silloin kun oli kysymys sotakorvausten kannalta elintärkeiden raaka-aineiden ja tekniikan toimittamisesta.³³ Metsäteollisuutta kannustaessaan länsi vältti siis idäntoimituksiin sidottujen teollisuudenhaarojen vahvistamisen - tosin tietoisena toimiansa seurausvaikutuksista, sillä jokaisen asioihin perehtyneen oli tajuttava metsäfirmojen läntisten vientitulojen elintärkeys Suomen huollolle ja sotakorvausteollisuudelle välttämättömän tuonnin suurimpana rahanlähteenä.³⁴

Olennaista kuitenkin oli, että oman idänpolitiikkansa kulmakivet nyt kiertävä länsi uskoi tällä tavoin edistävänsä pysyvämpiä ja tärkeämpiä pitemmän aikavälin tavoitteitaan Suomen suunnalla. Tässä myös onnistuttiin. Kuten Washington Post pääkirjoituksessaan "Free Finland" elokuussa 1954 korosti, Suomi ei ollut vastoin monien epäluuloja neuvostosatelliitti, eikä sitä ollut myöskään sidottu tärkeimpien vienti-intressiensä välityksellä Neuvosto-Venäjän markkinoihin. Päinvastoin, Länsi-Eurooppa oli edelleen Suomen metsäteollisuuden tärkein asiakas. Eikä suurista suomalais-venäläisistä kauppasopimuksista huolimatta mikään viitannut siihen, etteikö näin tulisi olemaan jatkossakin, vieläpä laajenevassa määrin.³⁵ Suomen yhteyttä länteen kannatteli siis sahatavarasta, sellupaaleista ja paperirullista jälleenrakennettu lankkusilta, joka oli paalutettu lujasti talouden maaperään. Kaksi kolmasosaa, parhaimmillaan jopa neljä viidesosaa Suomen kokonaisviennistä kulki 1950-luvulla puista merisiltaa pitkin länsimarkkinoille, ja juuri tästä syntyneet tavara- ja rahavirratt pyörittivät suomalaista taloutta ja ruokkivat Suomen teollista osaamista ja suorituskykyä.

Lännen lankkusillan purkaminen tai edes sen vakava horjuttelu ei ollut Neuvostoliitonkaan intressissä. Marxilaisina, tai reaalipoliitikkoina, Moskovan johtomiehet tajusivat tosin ainakin yhtä hyvin läntiset vastapelurinsa taloudellisten ja teollisten sidosten poliittisia, ideologisia ja kulttuurisuhteita vahvistavan merkityksen. Mutta Kremlin oli nieltävä tämä kalkki - ja tyydyttävä vain propagandahyökkäyksiin Wall Streetin raharuhtinaisiin suhteita solmivia suomalaiskapitalisteja ja metsäindustrialisteja vastaan³⁶ - jos ja kun se halusi pitää Suomen läntisiä tuotteita ja tekniikkaa toimittavana tavara-aittanaan myös sotakorvausten jälkeen. Kahta hyvää ei saanut yhtä aikaa. Jos Suomea länteen yhdistävä taloudellinen elinhermosto katkaistaisiin, leikkaus surkastuttaisi myös ne osat suomalaisesta teollisuudesta, joita Neuvostoliitto halusi ja kykeni kytkemään omaan järjestelmäänsä?³⁷

Sotakorvausten koostumus oli osoittanut, että Neuvostoliittoa kiinnosti lähinnä suomalainen metalliteollisuus. Jo ennen sotakorvaustoimitusten päättymistä 1952 ilmeni myös, ettei poliittisen pakkotilanteen rajusti laajentama Suomen tuotantokapasiteetti jäänyt lepäämään tyhjän päälle, kuten suomalaiset olivat pelänneet. Stalin oli luvannut ostaa kaiken, minkä suomalaistelakat ja konepajat pystyivät Neuvostoliitolle toimittamaan, ja lupausta

³² Adler-Karlsson 1968, 168, passim; ks. myös esim. Handelsvertretung der BRD (Helsinki) 7.9.1954 (705/54), Ref.410, Bd.44, Pol. Arch. Ausw. Amt.

³³ Esim. Johan Nykopp (Washington) 20.2.1952: Suomen ja Yhdysvaltojen väliset suhteet vuonna 1951, Raportteja Washingtonista, JKP V:38, VA.

³⁴ Nykopp 1985, 20-21, 34-45, 55, 60, 68; Pihkala 1988, 24-31, 76-79.

³⁵ Washington Post 14.8.1954.

³⁶ Esim. Pravda 29.5.1950; Literary Gazette 1950: 28, käännöksenä FO 371/86437, PRO.

³⁷ Nevakivi 1995, 190-206.

ryhdyttiin lunasta maan kesäkuussa 1950 tehdyllä ensimmäisellä viisivuotisella suomalais-venäläisellä kauppasopimuksella.³⁸

Stalinin siunaamalla poliittisilla päätöksillä luodut kaupalliset rakenteet merkitsivät oikeastaan Suomen metalliteollisuuden uusvanhaa kytkentää idänmarkkinoihin. Suomalaiset konepajat ja telakat olivat nousseet 1800-luvulla kasvu-uralle idänkaupan ja Venäjän valtion tilausten avulla, ja sama toistui nyt parin kolmen vuosikymmenen välivaiheen jälkeen, 1950-luvulla.³⁹ Paluusta vanhaan muistutti myös kauppaa kasvattanut poliittinen suhderakennelma, vaikka Kremlin valtaistuimella istuikin keisarillisen itsevaltiaan tilalla kommunistidiktattori ja itsehallinnollisesta suuriruhtinaskunnasta oli tullut itsenäinen Suomen tasavalta.

Uutta oli kuitenkin maailmaa jakanut kylmä sota ja kahden valtablokin kiihkeä varustautuminen. Kylmän sodan ilmapiirissä Suomen kytkös itään ilmensi muutakin kuin kahden naapurimaan luonnollista kauppavaihtoa. Tosin suomalaisten konepajojen ja telakoiden suhteellinen rooli punaisen imperiumin suunnattomat mittasuhteet muistaen ei voinut olla neuvostotaloudelle erityisen suuri. Silti kytkös oli niin kiinteä ja strategisesti merkityksellinen, että länsi saattoi perustellusti laskea "Suomen metalliteollisuuden yhdeksi Neuvostoliiton sotapotentiaalin tekijäksi", kuten Suomen Moskovan sotilasasiamies arvioi loppuvuodesta 1950, Korean sodan kuumentamissa tunnelmissa.⁴⁰

Oli selvää, ettei kuparikaapeleiden viitoittama ja jäänsärkijöiden raivaama itäinen kauppakanava voinut miellyttää länsivaltoja. Se osoittautui kuitenkin mahdottomaksi tukkia. Näin oli pelkästään siksi, että Suomen metalliteollisuuden idäntoimitusten jyrkkä pudotus ilman korvaavia toimia olisi järkyttänyt maan taloudellista tasapainoa ja johtanut sisä- ja idänpoliittisiin ongelmiin.

Uhkakuvan toteutumista ei ollut syytä edistää, sillä vaikka suomalaisten kohtalosta ei muutoin olisi välitettykään, metalliteollisuuden syvä kriisi olisi vähintäänkin välillisesti pehmentänyt Suomea kommunismille ja sitä kautta Moskovalle. Uusien, idänkauppaa korvaavien läntisten vientiyhteyksien avaaminen suomalaiselle teollisuudelle näytti sekin kaatuvan omaan mahdottomuuteensa.

Tätä tarkoittavat suunnitelmat läntisissä keskuksissa törmäsivät 1950-luvun alussa suomalaisyritysten kilpailukyvyttömyyteen, tuotteiden liian korkeaan hintaan ja aloitteellisuuden puutteeseen. "State Department on ... osoittanut halua harkita keinoja nimenomaan metalliteollisuutemme auttamiseksi nykyisistä markkinoimisvaikeuksistaan. Mutta edellytyksenä tietenkin on, että Suomessakin pyritään toden teolla hakemaan uusia myyntimahdollisuuksia laiva- ja konepajateollisuudelle." Näin raportoitiin Washingtonista Helsinkiin alkuvuodesta 1954.⁴¹ Luultavaa sitä paitsi on, etteivät länsihallitukset, sikäläisestä liike-elämästä puhumattakaan, olleet loppuun asti aidon kiinnostuneita kilpailua synnyttävien suomalaistulokkaiden auttamisesta omille markkinoilleen. Niille riittivät itse asiassa mainiosti suomalaismetsistä laivatut raaka-aineet.⁴²

Jos haluja olisi ollutkin, keinot olivat vähäisemmät. Sotakauden säätelystä eroon pyrkineissä läntisissä markkinatalouksissa ei ollut helppo löytää vipusimia, joilla taloudellisesti perustelemattomia ostoja olisi voitu tehokkaasti suunnata poliittisten tarkoituksien mukaisesti. Puunjalostusteollisuuden kohdalla tämäkin oli tosin vaivattomampaa kuin muilla aloilla. Niinpä brittien selluostoja keskitetysti hoitanut The Pulp Trade maksoi 1950-luvun alkupuolella suomalaisille tuottajille selvästi korkeampaa hintaa kuin muille skandinaaveille pitääkseen yllä Suomen länsiyhteyksiä, vakauttaakseen Suomen sisäistä kehitystä - ja varmasti myös ylläpitääkseen kilpailuasetelmia pohjoismaisen teollisuuden välillä.⁴³

---

³⁸ Keskinen 1987, 154-157.

³⁹ Hjerpe 1988, 140-145.

⁴⁰ Suomen sotilasasiamies (Moskova) 1.12.1950: "Suomen sotilaspoliittisesta asemasta", Kirjeitä Moskovasta, JKP V:35, VA.

⁴¹ Johan Nykopp (Washington) 6.1.1954, Lähetystöraportit (USA 1/54), UM; British Legation (Helsinki) 21.6.1950, FO 371/86454, PRO; suomalaisen metalliteollisuuden kilpailukyvyttömyydestä ks. esim. Handelsvertretung der BDR (Helsinki) 15.8.1954 (662/54), Ref. 410, Bd.43, Pol. Arch. Ausw. Amt; ks. myös Hanhimäki 1996,123,126-127.

⁴² S.H. Levine 15.3.1950, FO 371/86438, PRO.

⁴³ Hanhimäki 1996, 128; Lehtola 1995, 77-79.

Hallitusten ja armeijan tilausten kohdistaminen suomalaiselle teollisuudelle olisi tietysti ollut yksi keino, jota mm. Bonnissa vakavasti harkittiin.⁴⁴ Mutta vaikka länsiliittoutuneet olisivatkin löytäneet tällaisen hankkeen edistämiseksi yhteisen linjan, selvää oli, että Suomen olisi hankala tarttua näin naamioimattomaan tarjoukseen muuten kuin tilanteessa, jossa välirikko Moskovan kanssa olisi jo peruuttamattoman syvä.

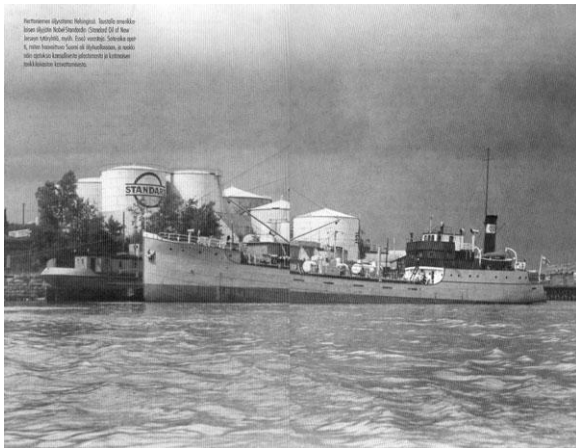
Öljystä uusi ase

Talven ja kevään 1950 kriisi suomalais-neuvostoliittolaisissa suhteissa näytti tarjonnan tilaisuuden Suomeen kohdistuneelle läntiselle avaukselle.

Kriisin taustalla oli kansanrintaman hajoaminen ja kommunistien tipahtaminen ulos hallituksesta pari vuotta aikaisemmin. Helsingissä piti valtaa nyt sosiaalidemokraattien muodostama, eräiden porvarillisten puolueiden tukema hallitus ja Suomi valmistautui presidentinvaaleihin. Kommunstilehdistö oli aloittanut ankaran hyökkäyksen länsimielisenä pidettyä sosialistista pääministeriä K.-A. Fagerholmia ja iäkäästä presidenttiä, oikeistolaista pankinjohtajaa J. K. Paasikiveä vastaan. Samanaikaisesti Moskova jäädettiin maiden väliset kauppaneuvottelut.⁴⁵

Kauppaneuvottelujen pysähtyminen ensin viikoiksi ja sitten kuukausiksi merkitsi sitä, että Suomen ulkomaankauppa ja huoltotilanne vaikeutuivat. Maata uhkasi viljanpuute, sillä suuri osa vehnästä oli tuotu takavuosina idästä. Metalliteollisuus pelkäsi vientinäkymiensä ja työllisyytensä puolesta. Suomi oli kaiken lisäksi myös öljykriisin partaalla, kun totutut idäntoimitukset, jotka edellisellä vuonna olivat kattaneet yli puolikkaan Suomen tarpeista, uhkasivat katketa.

Johtavat länsivallat reagoivat tilanteeseen nopeasti tarjoamalla Suomelle apuaan. Brittien Foreign Office ja Yhdysvaltain State Department valmistautuivat turvaamaan Suomen öljyhuollon yhteistyössä suurten anglo-amerikkalaisten yhtiöiden kanssa. Jersey Standard -yhtiön Italiassa sijainneelta jalostamolta ja muistakin läntisistä lähteistä oli määrä toimittaa Suomelle öljytuotteita. Muutoinkin varustauduttiin helpottamaan Suomen tuontitarpeita, edistämään suomalaisten läntisiä vienti-intressejä ja vahvistamaan Suomen vastustuskykyä Kremlin taloudellista painostusta vastaan.⁴⁶

Herttoniemen öljysatama Helsingissä. Taustalla amerikkalaisen öljyjätin Nobel-Standardin (Standard Oil of Ne Jersey'n myöh. Esso) varastoja. Sota-aika opetti, miten haavoittuva Suomi oli öljyhuollossaan ja ruokki noin ajatuksia kansallisesta jalostamosta ja kotimaisen tankkilaivaston kasvattamisesta.

Idän öljy ei kuitenkaan vaihtunut lopullisesti läntiseen, eikä suomalaisen metalliteollisuuden idänvientimuuttunut länsivienniksi. Kevään 1950 kriisi ei aiheuttanut Suomen kaupallisen kytkeytymisen suunnanmuutosta.

⁴⁴ Aufzeichnung 22.7.1953 ja 15.8. 1953, Ref. 410, Bd.40, Pol. Arch. Ausw. Amt.

⁴⁵ Keskinen 1987, 141-149; Nykopp 1985, 105-112.

⁴⁶ Oil for Finland, FO 371/86482 (Finland 1950), PRO; British Legation (Helsinki) 18.1., 19.1.1950, ja 8.2.1950, FO 371/86453, PRO; S.H. Levine 4.3.1950, sekä muistio 15.3.1950: Trade with Finland, FO 371/86462, PRO.

Suomi valitsi helmikuussa presidentikseen Paasikiven; maaliskuussa astui virkaansa uusi porvarillinen vähemmistöhallitus, jota johti Moskovan signaaleja Fagerholmia herkistyneemmin seurannut maalaisliiton johtomies, tohtori Urho Kekkonen. Huhtikuun lopulla käynnistyivät myös suomalais-venäläiset kauppaneuvottelut. Ne johtivat ripeästi tuloksiin, sillä, kuten amerikkalaiset ja britit arvioivat, Neuvostoliitolle tuli kiire pelastaa, mikä pelastettavissa oli. Oli julkinen salaisuus, että tiedot Suomen ja länsivaltain kaupallisten suhteiden tiivistymisestä, suomalais-brittiläisen kauppasopimuksen sisällöstä, öljyntoimituslupauksista ja metalliteollisuuden viennin läntisistä avausyrityksistä vahvistivat Helsingin neuvotteluasemia Moskovassa ja kiirehtivät Kremlää nopeisiin siirtoihin, joilla se saattoi odottaa turvaavansa etunsa Suomen suunnalla.⁴⁷

Alkuvuoden 1950 "öljykriisi" tuli tarjonneeksi suomalaisille myös shokkiopetusta siitä, mihin yksipuolinen nojautuminen yhteen suureen öljyntoimittajaan saattoi johtaa.

Mutta ottivatko suomalaiset opikseen? Ainakin brittidiplomaatit epäilivät sitä suuresti. Suomen ja Neuvostoliiton välinen uusi viisivuotinen runkosopimus näytti pikemminkin todistavan, etteivät suomalaiset sittenkään tajunneet vaaraa, vaan kytkivät öljyhuoltonsa edelleen Neuvostoliittoon. Samasta viisauden puutteesta (tai Suomen sittenkin vähäisestä liikkumavapaudesta ja liiallisesta herkkyydestä Moskovan painostukselle) kertoi sekin, että Suomi sitoi metalli- ja konepajateollisuutensa tulevaisuuden idäntoimituksiin ja hylkäsi länsivaltojen rohkaisemat hankkeet etsiä uusia vientiväyliä sotakorvauksista irtautuvalle tuotannolle.⁴⁸

"Öljykriisi" ilmensi kouriintuntuvalla tavalla myös sitä, että öljystä oli tulossa - ideologian, politiikan ja kulttuurisuhteiden ohella - tärkeä tekijä taistelussa Suomesta. Lännellä oli lankkusiltansa ja suomalaisten enemmistön poliittiset sympatiat, Neuvostoliitolla suomalaiset laivat, metalli ja vahva kommunistinen liike, eikä kummallakaan valtaryhmittymällä näyttänyt olleen keinoa kääntää tätä lukkiutunutta "kauhun tasapainoa" omaksi edukseen.

Mutta ehkä öljystä löytyisi vipusin, jolla tasapaino käännettäisiin jommankumman leirin hyväksi? Kansainvälisellä arenalla taistelu öljyvaroista muodosti joka tapauksessa idän ja lännen hegemoniakamppailun kuumen ytimen. Se pakotti, esimerkiksi, länsivallat aggressiivisen päättäväisesti "puolustamaan Lähi-idän öljylähteitä, joiden hyväksikäyttäjä oli maailman herra", kuten Suomen Washingtonin-lähettiläs K. T. Jutila raportoi joulukuussa 1950.⁴⁹

Eikö vastaavasti silloin se, joka hallitsisi Suomen öljymarkkinoita ja -energiahuoltoa, saisi käyttöönsä uuden ja tärkeän valttikortin? Tosin Suomi vielä lämmitti talonsa polttamalla suuria puuvarojaan, jotka tarjosivat energiaa myös rautateiden höyryvetureille. Teollisuuskin pyöri enimmäkseen vesivoimaloiden tuottamalla sähköllä sekä tuontikivihiilellä.⁵⁰ Kuitenkin kasvava maantieliikenne kulki öljyn varassa -ja ennen kaikkea: koko teollisen maailman ja siten Suomenkin tulevaisuus näytti kietoutuneen erottamattomasti öljyyn, jonka suurta vuosisataa nyt elettiin.

Jos tuon valttikortin voittaisi länsi, sillä olisi ohjausnaruihissaan suomalainen metsäteollisuus, öljy ja Suomen tulevaisuus. Jos taas voiton veisi Neuvostoliitto, Suomi olisi sen käsissä metalliteollisuuden, öljyn ja poliittisen ylivallan lyömättömällä yhdistelmällä.

Ei "kommunistiöljylle" ei jalostamolle!

Monet merkit viittasivat siihen, että Neuvostoliitto oli voittamassa öljykilpajuoksen Suomeen.

Krooninen dollari- ja länsivaluuttapula, joka oli maailmansodan jälkeen pakottanut useimmat muutkin Länsi-Euroopan maat uusiin ratkaisumalleihin energiahuollossaan, oli yhdessä laajenevan idänkaupan kanssa johtamassa "punaisen öljyn" valta-asemaan Suomessa.

⁴⁷ Oswald Scott (Helsinki) 19.4.1950 to Ernest Bevin; S.H. Levine 6.5.1950: Purchases of softwood from Finland, FO 371/86462, PRO; Lähetystöneuvos 1. Vladimirovin kertomus 23.8.1951 NL:n taloudellisista asemista Suomessa, RTsHIDNI, f.17, op.137, d.710, s. 97, 107-110.

⁴⁸ Oswald Scott (Helsinki) 19.4.1950 to Ernest Bevin, FO 371/86453; British Legation (Helsinki) 21.6.1950, FO 371/86454, PRO.

⁴⁹ K.T. Jutila (Washington) ulkoministeri Åke Gartzille 1.12.1950, Kirjeitä Washingtonista, JKP V:35, VA; Yergin 1991, 450ff.

⁵⁰ Myllyntaus 1982, 124-125.

Varsinkin kansainvälisten öljy-yhtiöiden, jotka ennen maailmansotaa olivat hallinneet tšekäläisiä markkinoita, oli tätä vaikea hyväksyä. Ne, kuten länsivaltain hallituksetkin, tajusivat kuitenkin Suomen vaikeudet, alistuivat aluksi tilanteeseen ja jäivät odottamaan parempia aikoja. "Ymmärtäen maan vaikean valuuttatilanteen viime vuosien aikana olemme kuitenkin suhtautuneet mahdollisimman myönteisesti tuontiin idästä päin, vaikkakin yhtiömme useasti on asetettu suorastaan diskriminoituun asemaan", selitti amerikkalaisen Jersey Standardin suomalaistyttö Oy Esso Ab joulukuussa 1953.⁵¹

Siinä vaiheessa Esso, Shell ja Gulf olivat jo havahtuneet ikävään todellisuuteen. Parempia aikoja ei tullutkaan. Vaikka Suomen länsivienti veti, valuuttapula hieman hellitti ja Helsingin poliittinen liikkumavapauskin laajeni, tai näin ainakin aluksi uskottiin, Suomen ja itäöljyn sidos näytti vain tiukkenevan.

Vielä vuonna 1948 länsiyhtiöt olivat toimittaneet miltei 90 prosenttia Suomen öljytuotteista. Seuraavana vuonna neuvostovenäläisten ja ennen muuta niiden kanssa kilpailleiden romanialaisten öljytuotteitten markkinaosuus kohosi jo lähelle puolikasta. Kevään 1950 poliittinen kriisi ja siihen liittynyt idäntoimitusten katkeaminen muutamaksi kuukaudeksi romahdutti rautaesiripun takaisten hankintalähteiden merkitystä pariksi vuodeksi. Vuonna 1953, Suomen kouristellessa vaikeassa talouskriisissä, tuli kuitenkin jyrkkä käänne: jakeluverkostoillaan suomalaismarkkinoita hallinneet länsiyhtiöt menettivät yhdellä iskulla tuontimahdollisuutensa, kun Suomen hallitus suuntasi Moskovan kanssa tekemiensä kauppasopimusten nojalla öljyostot 95-prosenttisesti itään.⁵²

Taulukko 1. Suomen öljynkulutus ja tuontilähteet 1947-56.

Vuosi	Öljynkulutus (1000 tonnia)		Tuontilähteet (%)	
	Bensiini	Kaikki tuotteet	itä	Länsi
1947	142	320	-	-
1948	185	401	12	88
1949	205	430	51	49
1950	237	516	36	64
1951	255	631	26	74
1952	267	684	49	51
1953	295	774	94	6
1954	321	986	95	5
1955	341	1 216	80	20
1956	363	1 649	75	25

Lähde: Esson tilasto 9.2.1970, Erkki Tuomiojan aineisto, Nesteen historiallinen arkisto.

Neuvostoöljyn eteneminen Suomen suunnalla näytti kaiken lisäksi liittyvän Moskovan laajempaan toimintaan, joka palautti läntisten hallitusten ja öljy-yhtiöiden mieleen 1930-luvun. Silloin "punaisen öljyn" tulvan pelättiin horjuttavan lamakauden muutoinkin heiluttelemia läntisiä öljyjättiläisiä, ja mikä vielä pahempaa: neuvostoöljyn polkumyynnillä yritettiin samalla edistää - näin uskottiin - Kremlin vallankumouksellisia poliittisia tavoitteita.⁵³

Samanlaisesta kehityksestä kertovat ennusmerkit lisääntyivät 1950-luvun alkuvuosina. Keväällä 1954 asiasta oltiin jo vakuuttuneita: Neuvostoliitolla oli ilmeisesti suunnitelmia "suuressa mitassa esiintyä maailman öljymarkkinoilla", britit viestittivät myös suomalaisille. Väitettään Lontoo todisteli neuvostoöljyn kasvaneilla toimituksilla sellaisiin maihin, jotka aikaisemmin olivat ostaneet öljjensä Englannista tai muista läntisistä lähteistä.⁵⁴

⁵¹ Petroleum Press Service 1954 (December), Oil for Finland - East or West, 448-450; Eero A. Wuori 3.12.1953: P.M. Suomen ja Neuvostoliiton suhteista amerikkalaisten silmillä, Pol.os.pääll. 1945-56, JKP V:30, VA; Oy Esso Ab KTM:lle 9.12.1953, UM 601; Oy Shell Ab, Memorandum 1.2.1955, UM 58133; Jack McFall 25.4.1955: Discussion between Ambassador and Arvo Poika Tuominen, RG 59 box 3487, NARA.

⁵² Oheisen tilaston lisäksi ks. esim. Auer-Sario 1986, 64-66; Petroleum Press Service 1951 (August), 261-263, 1953 (May), 173-174.

⁵³ Chester 1983, 78-80; Yergin 1991, 242-243, 264.

⁵⁴ E. Soravuo 2.3.1954, Raportteja Lontoosta, JKP V:37, VA.

Tässä kuviossa Suomi, yhdessä Italian kanssa, palveli Moskovan voimistuneita vientiponnistuksia poikkeuksellisen tärkeänä läpimurtokehittämisenä. Jo vuonna 1952 Suomi ja Italia ostivat yhteensä neljä viidesosaa neuvostoblokin länteen laivatusta yhdestä miljoonasta öljytuotetonista. Pari vuotta myöhemmin Suomi oli ylivoimaisesti suurin länsieurooppalainen "kommunistiöljyn" ostaja: miltei miljoonan tonnin tuonnillaan suomalaiset leikkasivat 1954 noin viidesosan neuvostoleirin nopeasti kasvaneesta länsiviennistä.⁵⁵

Kuvaavasti juuri keväällä 1954 Yhdysvaltain Helsingin-lähettiläs Jack McFall varoittelikin Suomen ulkoministeriä suomalais-venäläisten kauppasuhteiden syvenemisen aiheuttamista vaaroista. "Hän toivoi, että Suomi ei joutuisi liiaksi sidotuksi Neuvostoliiton talousjärjestelmään", keskustelua selostavassa raportissa todettiin.⁵⁶ Kesän ja syksyn kuluessa varoittavat äänet Washingtonista ja Lontoosta Helsinkiin vain kovenivat. Merkit Neuvostoliiton aktivoitumisesta kansainvälisillä öljymarkkinoilla olivat lisääntyneet, ja Lontoota huolestuttivat myös tiedot siitä, että Suomi oli edelleenkin aikeissa kattaa lähes koko nestemäisten polttoaineiden tarpeensa tuonnilla Neuvostoliitosta ja Romaniasta.

Foreign Office esittikin heinäkuussa 1954 suomalaisille "hallituksensa toivomuksen, ettemme antaisi öljyntuonnin muodostua sitovaksi vivuksi jonka avulla Neuvostoliitto onnistuu lisäämään Suomen kauppaansa länsikaupan kustannuksella", kuten Suomen lähetystö raportoi Lontoosta Helsinkiin. Washingtonissa State Department kutsui samoina heinäkuun päivinä Suomen diplomaattiedustajan ministeriöön kuultavaksi: amerikkalaiset kiinnittivät huomiota etenkin paisuvan venäläisöljyn tuonnin erottamattomaan kääntöpuoleen - Suomen telakkateollisuuden kasvavaan idänvientiin - ja esittivät vakavan huolestumisensa Suomen ajautumisesta entistä suurempaan kaupalliseen riippuvuuteen Neuvostoliitosta.⁵⁷

Marraskuussa 1954, samanaikaisesti kun The New York Times julkaisi uutisensa suomalaisista jalostamosuunnitelmista, ja samanaikaisesti kun Nesteen jalostamohanke eteni Suomessa poliittiseen ratkaisuvaiheeseensa., diplomaattinen vuoropuhelu Lontoo-Washington-Helsinki-akselilla tiheni entisestään. Washingtonin ja Lontoon yhteensovitettu poliittinen viesti Helsingille kohdistui nyt kiertelemättä Nesteen projektiin, joka läntisissä tulkinnoissa yhdistettiin "punaisen öljyn" uusiin läpimurtoyrityksiin Euroopassa. "Sen johdosta, että Suomeen on suunniteltu valtiojohtoisen öljynpuhdistamon rakentamista, esittää Yhdysvaltain suurlähetystö hallituksensa huolen niistä vahingoista, joita tämän suunnitelman toteuttaminen saattaa aiheuttaa Yhdysvaltain ja Suomen väliselle kaupankäynnille sekä amerikkalaisille öljy-yhtiöille, jotka jo pitkän aikaa ovat toimineet öljytuotteiden myyjinä Suomessa." Näin kuului ulkoministeri Johannes Virolaiselle 17.11.1954 ojnnetun amerikkalaisnootin ydin, jonka keskeisimmän sanoman State Department oli välittänyt Washingtonissa myös Suomen suurlähettiläälle Johan Nykoppille.

Päivää myöhemmin, 18. marraskuuta, "Hänen Brittiläisen Majesteettinsa suurlähetystö" esitti Helsingissä ulkoministeriölle "Hänen Majesteettinsa Hallituksen käsityksen niistä vakavista vahingoista, joita suunnitelman toteuttaminen saattaa aiheuttaa Suomen ja Yhdistyneen Kuningaskunnan väliselle kaupalle ja erikoisesti pitkän aikaa Suomessa öljytuotteita myyneelle brittiläiselle yhtiölle, joka on investoinut huomattavan pääoman Suomeen".⁵⁸

Yhdysvaltain ja Britannian diplomaattisen intervention tarkoitus ei voinut jäädä Suomen ulkopoliittiselle johdolle epäselväksi. Washington ja Lontoo halusivat lausua jyrkän vastalauseensa Suomeen tulvivalle "kommunistiöljylle" ja siihen kytketylle Neste-yhtiön jalostamohankkeelle. Lopputuloksen kannalta toinen asia oli, että Helsingin oli tarkkailtava myös Moskovaa ja huolehdittava enemmän Suomen kansallisista kuin länsiblokin kansainvälisistä eduista.

Washingtonin ja Lontoon öljydiplomaattinen toimeliaisuus ei varmastikaan ollut epätavanomaista silloin, kun oli kysymys strategisia, poliittisia ja kaupallisia etujaan peräänkatsovien suurvaltojen politiikasta. Kun näkökulma siirretään Suomen teollisuushistoriaan, kuva on radikaalisti toinen: tuskin yksikään muu syrjäisen

⁵⁵ Petroleum Press Service 1954 (March), 77-80; sama 1955 (February), 37-40.

⁵⁶ Eero A. Wuori 25.2.1954: Ulkoasiainministeri Törnngrenin keskustelu USA:n ministerin kanssa, PoLosaston pääll. 1945-56, JKP V30, VA

⁵⁷ Lontoo 15.7.1954; Washington 14.7.1954, Salasähkejäljennökset, JKP V27, VA; E.O. Soravuo (Lontoo) 21.1.1955 (1/55): Suomen ja Britannian suhteista 1954, Lähetystöraportit, UM.

⁵⁸ Eero A. Wuori 22.11.1954: USA:n kauppapolitiikasta, UM 39N; British Embassy: Note Verbale 18.11.1954 (liitteenä suomennos); American Embassy: Aide-Memoire 17.11.1954 (liitteenä suomennos), UM 39N.

metsävaltion teollinen hanke oli aikaisemmin vetänyt puoleensa vastaavanlaista kansainvälistä huomiota kuin 1950-luvun alun jalostamoprojekti. Kansallinen öljy-yhtiö Neste otti jo ensiaskelellaan poikkeuksellisen paikkansa Suomen yritysmaailmassa.